

Федоренко О. І.,

кандидат філологічних наук, доцент

Львівського національного університету імені Івана Франка

РОЗМЕЖУВАННЯ ВІЛЬНИХ ТА СТАЛИХ ДІЄСЛІВНО-ІМЕННИКОВИХ СПОЛУЧЕНЬ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Анотація. У статті робиться спроба висвітлити лінгвістичні особливості англійських сталих дієслівно-іменникових сполучень типу *make a joke*, *have a look*, *give a smile* у порівнянні із вільними сполученнями та встановити критерії їх розмежування.

Ключові слова: вільні сполучення, ідіоми, сталі дієслівно-іменникові сполучення, предикативні іменники, широкозначні дієслова

Актуальною проблемою сучасного мовознавства є дослідження лексичної сполучуваності слів та різних видів словосполучень. Посилення зацікавленості проблемами лексичної сполучуваності пов'язане з появою нових мовознавчих теорій, зокрема корпусної лексичної граматики (*corpus-based lexico-grammar*, *lexical grammar*), граматики мовних шаблонів (патернів) (*pattern grammar*), емергентної граматики (*emergent grammar*).

Засновник лексичної граматики Дж. Сінклер розрізняє дві моделі мови: принцип відкритого вибору (*open choice principle*) та принцип ідіоматичності (*idiom principle*) [1, с. 109]. Лексичність мови він порівнює з комбінаторикою фонем на фонологічному рівні. На думку дослідника, послідовність фонем навіть у довгих словах чи ланцюжках слів зберігається у вербальній пам'яті мовців та відтворюється як одне ціле, і ця послідовність не є результатом вибору окремих фонем, поєднаних заново кожного разу, коли вимовляємо слово. Результати аналізу корпусу текстів доводять, що певним сполученням лексем також властива сталість вживання, повторюваність в однаковому складі. Такі сполучення набагато частотніші на противагу вільним конструкціям, які є результатом відкритого вибору лексем і виступають виразниками відкритої моделі мови, яка є другорядною моделлю (*secondary model*), оскільки інший принцип, принцип ідіоматичності, домінує.

Стійкість сполучення ґрунтується на обмеженнях у виборі складових компонентів та використанні сполучення в готовому вигляді. У порівнянні з вільними сполученнями стійкі звороти – це готові до вжитку формули. Для позначення стійких мовленнєвих утворень використовуються такі різноманітні терміни, як, наприклад: формули, фраземи, штампи, кліше, стійкі словесні комплекси, усталені вирази, стандартизовані сполучення, комунікативні стереотипи; *collocations*, *clichés*, *fixed expressions*, *formulaic sequences*, *phrasemes*, *lexical chunks*, *lexical phrases*, *multi-word units*, *pre-assembled patterns*, *prefabricated patterns*, *formulae*, *routines* тощо. Підраховано, що близько 80% мовного матеріалу – це певні форми усталених виразів [2, с. 102].

Аналіз останніх досліджень і публікацій доводить, що розмежування вільних та сталих (стійких) сполучень

може бути проблематичним. Так, дієслівно-іменникове сполучення *crack a joke* зазвичай кваліфікується як стале сполучення (*non-free phrase*, *collocation*), оскільки дієслово *crack* специфічно сполучається з іменником *joke*, а сполучення *tell a joke* та *make a joke* кваліфікуються як вільні сполучення (*free phrases*). Однак, за результатами корпусного дослідження, дієслова *crack*, *tell* та *make* сполучаються з *joke* із значною частотністю; іменник *joke* сполучається з обмеженою кількістю дієслів; дієслова *crack*, *make* та *tell* не є вільним вибором (*free choice*); їх вибір зумовлений стійкістю сполучення [3, с. 9-10].

Мета статті – окреслити лінгвістичні особливості сталих дієслівно-іменникових сполучень (СДІС) типу *make a joke*, *have a look*, *give a smile* у порівнянні із вільними сполученнями та встановити критерії їх розмежування. СДІС функціонують як синтетичні дієслова і посідають особливе місце серед номінативних засобів сучасної англійської мови як високочастотні одиниці. Зростання частотності даних утворень пояснюють розвитком елементів аналітизму та тенденцією до номіналізації.

Деякі дослідники вважають, що іменні компоненти СДІС повинні містити компонент дії у своїй структурі, що робить їх предикативними іменниками. Предикативний іменник позначає дію або стан, а відтак лише девербативні іменники можуть мати предикативну функцію. У вільних сполученнях іменник позбавлений предикативної функції. Так, коли іменник *cut* має абстрактне значення «зниження, зменшення», конструкція *make a cut* функціонує як СДІС, оскільки абстрактні іменники містять компонент дії у своїй семантичній структурі, що робить їх предикативними іменниками; коли ж *cut* позначає фактитивний об'єкт «розріз», «рідна рана, поріз», *make a cut* є вільним сполученням, оскільки *cut* не містить семи дії за визначенням, а відтак і не може надавати предикативної сили широкозначному дієслову [4, с. 55-56]. Іменники *bend*, *crack*, *opening*, *incision*, сполучаючись із дієсловом *make* також утворюють і СДІС, і вільні сполучення [4, с. 55].

Сполучення з девербативними іменниками становлять основну частину СДІС, однак цей принцип має винятки. Спостережено, що іменники типу *report*, *joke*, *account*, будучи семантично первинними стосовно дієслів, і позначаючи швидше результат дії, аніж дію входять до складу СДІС: *make a report*, *make a joke*, *make an account*, *give an account*, тоді як девербативні іменники *incision*, *indentation*, *opening* утворюють вільні сполучення: *make an indentation*, *make an incision*, *make an opening*. Значну увагу привертають конструкції типу *make a copy*, *make a puncture*, *make a duplicate*, які за всіма формальними характеристиками відповідають СДІС, корелюють з моно-

лексемним дієслівним еквівалентом, однак кваліфікуються як вільні сполучення [4, с. 53].

Існують спроби розмежувати СДІС та вільні сполучення на основі лінгвістичних тестів, що перевіряють предикативні властивості номінативних компонентів цих сполучень та часткову семантику широкозначних дієслів.

Відповідно до тесту «зевгма» (*zeugma test*) широкозначні дієслова координують лише предикативні іменники, які є номінативними компонентами СДІС: *The government made minor cuts on welfare and some changes of a largely symbolic nature*. Якщо іменник належить до іншого типу конструкцій, то координація неможлива: **We made a suggestion and a chair*. Предикативний іменник *suggestion* утворює СДІС, тоді як *chair* є фактивним іменником і входить лише у вільні сполучення, тому паралельне координування іменників *suggestion* та *chair* дієсловом *make* робить речення незмістовним [4, с. 56].

Заміна СДІС корелятивним дієсловом є загальновідомим тестом для визначення даного типу конструкцій. Однак, вільні сполучення також допускають монолексемні кореляти, тоді як деякі СДІС не мають дієслівних еквівалентів. СДІС *make an effort, make way, make a virtue, take an oath* не мають дериваційно споріднених дієслівних відповідників; відповідні дієслова в процесі історичного розвитку вийшли з ужитку або є архаїзмами.

Предикативний іменник як семантичне ядро СДІС синонімічний цілій конструкції. Цю властивість предикативних іменників можна перевірити, замінивши СДІС номінативною фразою: *He made a decision and a big admission*. → *They told me about his decision and big admission*. У випадку вільних сполучень така трансформація неможлива, тому що дієслівний компонент є повнозначною лексемою: *He made a three-inch cut in my hand*. → **They told me about his three-inch cut in my hand* [4, с. 57]. Компоненти вільних сполучень функціонують як повнозначні одиниці, мають власні синтаксичні і семантичні аргументи, тоді як дієслівні компоненти СДІС, переймаючи семантичні актанти віддієслівного іменника (а точніше корелятивного дієслова) не мають власних аргументів [4, с. 57]. В аргументній структурі предикатів СДІС спостерігаємо обмін (злиття) аргументів [4, с. 60].

Твердження про те, що номінативними компонентами СДІС можуть бути лише предикативні іменники, викликає заперечення. Предикативні іменники не є необхідною чи достатньою умовою усталеності. Сталі сполучення – це мовні одиниці, яким властиві постійний склад компонентів, звичність звучання, відтворюваність в готовому вигляді та семантичне членування, характерне для вільних сполучень. Поява стійких виразів пов'язана з частотністю й повторюваністю ситуації, внаслідок чого сполуки слів перетворюються у стандартні усталені вирази і починають вживатися у функції готових формул.

Конструкції, які за результатами лінгвістичних тестів, що перевіряють предикативні властивості іменних компонентів, кваліфікуються як вільні сполучення [4, с. 58-60], зафіксовані у словниках сталих словосполучень, укладених на основі дослідження великого масиву комп'ютеризованого корпусу текстів: *make/ give a cut (Using sharp scissors, make a small cut in the material), make a copy, make a hole, have an alibi* тощо (*Oxford Collocations Dictionary for Students of English*). Номінативними компонентами

СДІС можуть бути іменники з конкретним значенням, які позбавлені семи дії за визначенням, напр., *make way, take a seat, take place, take root*.

Іменники, які входять до складу СДІС, різняться у своїй семантичній структурі. За допомогою компонентного аналізу вивчені семантичні особливості 820 номінативних компонентів СДІС, які можуть позначати:

1) дію (назву дії) (*'Ving, action of Ving'*) (80): *addition, beating, washing*;

2) разовий вияв дії (*'act of Ving'*) (230): *bite, laugh, look, pull, push, wave*;

3) результат дії (*'result of Ving'*) (400), при цьому під семою «результату дії» можуть приховуватися:

а) «факт звершення дії» (*'instance or fact of Ving'*): *escape, exaggeration*;

б) «об'єкт або результат дії» (те, на що звернена дія) (*'thing that is Ven, something Ven'*): *find*;

в) «результат» (*'result or product of Ving'*), що може мати різні форми (усну, письмову, щось конкретне, матеріальне, речове): *cut, announcement*;

4) каузатора дії (неістоту) (*'something that Vs'*) (10): *inducement, indication*;

5) період тривалості дії (*'period or interval of Ving'*) (30): *sleep, swim, walk*;

6) стан (*'state or condition of Ving', 'feeling'*) (50): *delight, satisfaction*;

7) якість, ознака, характерну особливість (*'quality'*) (5): *form, smell, taste*;

8) здатність (*'power or ability'*) (5): *appeal, attraction, influence*.

У ролі субстантивних компонентів СДІС зафіксовані також іменники з конкретним значенням (10): *place, room, root, seat, way*.

Деякі дослідники пов'язують стійкість сполучення з десемантизацією його компонентів. Так, вважають, що у ролі дієслівних компонентів СДІС виступають так звані «делексикалізовані» дієслова (*delexical verbs*) [1, с. 113] *give, get, make, take, set* та інші. У вільних сполученнях ці дієслова вживаються у повному денотативному значенні, реалізують повне значення, у сталих сполученнях вони характеризуються частковою семантикою [4, с. 60-61]. Очевидна десемантизація дієслівних компонентів СДІС не викликає сумнівів у визначенні цих словосполучень як сталих [4, с. 59].

Таке визначення семантики широкозначних дієслів-компонентів СДІС видається неправомірним тому, що семантичне послаблення не могло б бути основою їх ефективної функціональності на морфологічному та синтаксичному рівнях, адже ці дієслова є основними компонентами аналітичної морфології та синтаксису. Кожне широкозначне дієслово має своє значення, диференційоване щодо значень інших широкозначних дієслів, яке залишається інваріантним як у повнозначному вживанні дієслова у вільних сполученнях, так і у службових функціях. Широкозначність (еврисемія) – це не втрата значення як такого, це високий ступінь його узагальнення й абстрактності. Контекст або ситуація конкретизують, але не змінюють і не елімінують широкого значення слова.

Найкращим прикладом широкозначного слова в англійській мові дослідники вважають іменник *thing*. Внаслідок процесу узагальнення у сучасній англійській

мові це слово набуло широкого значення «будь-яка конкретність», яке звужується і конкретизується у мовленні. Аналогічний процес розширення значення спостерігаємо і в групі дієслів *do, get, give, have, make, put, take*.

Інваріантне значення дієслова *make* – діяти таким чином, щоб отримати результат, виражений у додатку; *take* вказує на те, що носій процесу вступає з об'єктом у певний асоціативний зв'язок; *have* означає «бути в асоціативному зв'язку»; *give* передає широке значення відчуження дії від її виконавця.

Дієслівний компонент СДІС звільняється від вираження основного процесуального значення (цю функцію переймає на себе іменник) і виконує предикативні функції, проте може уточнювати різноманітні сторони процесу чи характеристики дії, визначає станове значення, уточнює видові, модальні, аспектуальні характеристики дії, стильовий реєстр, напр.: *give a push – get a push, have a liking – take a liking, grant forgiveness – forgive*.

У висновках з дослідження слід зазначити, що межі між вільними та сталими сполученнями визначити дуже важко, оскільки між ними є безліч перехідних форм, а вільні сполучення є лише відносно вільними. Абсолютно вільних сполучень не існує, оскільки вільна сполучуваність зумовлюється предметно-логічним змістом слова, напр., прикметник *green* може сполучатися лише з тими іменниками, що позначають реалії, здатні мати зелений колір.

СДІС походять від вільних сполучень, які з'явилися у давньоанглійській мові як еквіваленти (кальки) латинських конструкцій у дослівних перекладах. З розвитком мови сполучення проходять три ступені трансформації: 1) вільні сполучення; 2) сталі сполучення; 3) ідіоматичні вирази. Діапазон лексичної сполучуваності може бути представлений у вигляді шкали, на крайніх точках якої розташовані вільні сполучення і ідіоми. Між ними розміщуються одиниці, яким властиві різні ступені усталеності. Дієслівно-іменникові сполучення перебувають на різних ступенях трансформації; існують сполучення, які досягли третього ступеню розвитку, напр., сполучення *take a bath*, яке як СДІС має значення «купатися», а як ідіома «втратити гроші».

Предикативні іменники не є необхідною чи достатньою умовою усталеності дієслівно-іменникових сполучень. Усталеність пов'язана з частотністю вживання й повторюваністю ситуації, коли у мовленні утворюється відносно постійний набір контекстуальних елементів, що набувають звичності в називанні і звучанні.

Сучасна англійська мова надзвичайно багата на утворення варіативного ступеня усталеності. Присутні у мов-

ній свідомості носіїв англійської мови, вони засвоюються цілими і вносяться у висловлювання у готовому вигляді, а у сукупності становлять «фразикон» (*phrasicon*) носіїв даної мови [5, с. 465].

Якщо фразеологічні одиниці на сьогодні добре вивчені в теорії фразеології і лексикографії, то велика група стійких сполучень неідіоматичного характеру досліджена недостатньо. У перспективі подальших пошуків у даному науковому напрямку необхідно установити обсяг проміжних утворень, дати чітку класифікацію цих утворень.

Література

1. Sinclair J. M. *Corpus, Concordance, Collocation* / J. M. Sinclair. – Oxford : OUP, 1991.
2. Altenberg B. On the phraseology of spoken English: the evidence of recurrent word combinations / B. Altenberg // *Phraseology: Theory, Analysis and Applications* / [ed. by A. Cowie]. – Oxford : OUP, 1998. – P. 102-122.
3. Hunston S. *Pattern Grammar. A Corpus-Driven Approach to the Lexical Grammar of English* / S. Hunston, G. Francis. – Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins, 2000.
4. Колпакова Г. Ю. Аспектуальна типологія сталих дієслівно-іменникових словосполучень та монолексемних корелятивів у сучасній англійській мові: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Г. Ю. Колпакова. – Львів, 2012.
5. Wray A. Formulaic sequences in second language teaching: principle and practice / A. Wray // *Applied Linguistics*. – Vol. 21. – №. 4. – 2000. – P. 463-489.

Федоренко О. И. Разграничение свободных и устойчивых глагольно-именных сочетаний в современном английском языке

Аннотация. В данной статье делается попытка очертить лингвистические особенности английских устойчивых глагольно-именных сочетаний типа *make a joke, have a look, give a smile* в сравнении со свободными сочетаниями слов и выделить критерии их разграничения.

Ключевые слова: свободные сочетания, идиомы, устойчивые глагольно-именные сочетания, предикативные существительные, широкозначные глаголы

Fedorenko O. Demarcation between free and fixed verbo-nominal phrases in Modern English

Summary. The article examines the linguistic features of English fixed verbo-nominal phrases of the type *make a joke, have a look, give a smile* and free phrases in an attempt to establish criteria of demarcation between them.

Key words: free phrases, idioms, fixed non-idiomatic phrases (collocations), predicative nouns, verbs with broad semantics.